

ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТТІ ТАҢДАУ БАҒЫТЫНА БЫҚПАЛЫН ЗЕРТТЕУ

ПАРИМБАЙ Г.Ғ. - оқытушы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан, ORCID: 0000-0002-8875-8371, e-mail.ru: gulzhanat.parimbay@bk.ru,

КЕРІМБАЕВА Р.Қ. - п.э.к., профессор, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан, ORCID: 0000-0003-0430-1831, e-mail.ru: risti1971@mail.ru,

БАЙМАХОВА А.Ш. - оқытушы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан, ORCID: 0000-0001-7708-0465, e-mail.ru: aknur.bajmaxova@mail.ru

Аңдатпа. Жаңа заман талабына сай мектептегі білім берудің жаңа стандарттары педагогикалық ұжымдардан оқушылардың кәсіби бағдарлануы бойынша жасалатын жұмысты барынша күшейтуді талап етуде. Кез келген адам үшін дұрыс кәсіби таңдау жасау жеке тұлғалық даму мен әлеуметтік белсенділік үшін аса маңызды. Бірақ ол тікелей тұлғаның жеке қасиеттерімен, ерекшеліктерімен, қабілеттерімен және қызығушылықтарымен келісілген және мақсаттарымен сәйкес үйлесім тапқан жағдайда ғана қалыптасады. Жасөспірімдердің жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруда оның өмірінде елеулі өзгерістер орын алатын, толассыз психо-физиологиялық үдерістерге толы жасөспірімдік кезең аса маңызды. Себебі, жасөспірімдер аталмыш жас кезеңінде физиологиялық өзгерістерден басқа, эмоционалды және әлеуметтік қабілеттер дамуынан да қатар өтеді. Осы жас кезеңінде оқушылар кім болғысы келетіні туралы терең ойлануға көп уақыт жұмсайды. Мамандық таңдауға әр түрлі факторлар әсер етеді, бірақ олардың ішіндегі ең маңыздысы – кез-келген тұлғаның жеке тұлғалық қасиеттері мен мінезі. Зерттеу жұмысының мақсаты – жасөспірімдердің кәсіби мүдделері мен олардың жеке сипаттамалары арасындағы байланысты орнату. Зерттеу жұмысының зерттеу әдістері ретінде «Дифференциалды-диагностикалық сауалнама», «Қызығушылық картасы» және Р.Кеттелдің жасөспірімдерге арналған тест-сауалнамасы бойынша оқушыларға анкета, сауалнама әдістері қолданылды. Эмпирикалық зерттеу барысында А.Асқаров атындағы №77 орта мектеп оқушыларының болашақ кәсіби қызметінің траекториясына әсер ететін жеке тұлғалық қасиеттері анықталып, мектеп оқушыларына болашақ кәсіби қызметтің бағытын анықтап, мамандық таңдауға көмектесу үшін олардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін терең зерттеу қажеттілігі туралы қорытынды жасалады. Зерттеудің практикалық құндылығы – оның нәтижелерін мектеп мұғалімдерінің, психологтардың, мектептегі білім беруді басқару өкілдерінің болашақ мамандықты таңдауға ықпал ететін оқушылардың жеке қасиеттерін анықтау үшін пайдалану мүмкіндігі болып табылады.

Тірек сөздер: жасөспірімдер; кәсіби диагностика; кәсіби өзін-өзі анықтау; кәсіптік бағдар; жеке қасиеттер; кәсіби қызығушылық; нейротизм; интроверсия; экстраверсия; бағалау шкалалары.

Кіріспе. Мамандық таңдау – бұл әр адамның өміріндегі ең жоғары мәнді, маңызды оқиғалардың бірі бола отырып, көбінесе тұлғаның дамуы мен қалыптасу бағытын анықтайды. Болашақ мамандық туралы саналы шешім қабылдау үшін жасөспірім балада өзі, қызығушылықтарды, бейімділігі мүмкіндіктері мен қабілеттері туралы белгілі бір деңгейде қажетті білім қоры болуы керек. Сондай-ақ дағдылар мен құзыреттіліктерді алу процесін де қатар жоспарлай білуі қажет.

Кәсіби бағдар мен тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері арасында көптеген байланыстардың болуы терең зерттеуді қажет етеді. Педагогикалық сөздік кәсіби бағдарды жеке тұлға мен еңбек нарығының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеретін және кәсіби ақпарат, кәсіби диагностика, кәсіби кеңес беру, кәсіби іріктеу, кәсіби бейімделу арқылы жүзеге асырылатын, жастарды кәсіпті еркін, саналы және дербес таңдауға даярлайтын ғылыми-практикалық жүйе деп түсіндіреді. Ғылыми әдебиеттерде кәсіби бағдарды сипаттауда Э.Ф.Зеердің анықтамасы ең танымал болып саналады, онда кәсіби бағдар дегеніміз – білім беру ұйымдарындағы жастарды кәсіби бағдарлауға бағытталған, жеке тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері мен қоғамның қажеттіліктерін ескере отырып, мамандық таңдауға дайындауға бағытталған ғылыми негізделген психологиялық-педагогикалық және медициналық іс-шаралар жүйесі деп тұжырымдалады[1, б.74].

«Болашақта кім боламын» деген шешім қабылдаудың қиындығы тұлғаның жас шамасына қарай өзгеріп отырады. Балада әр түрлі мамандықтармен алғашқы танысу мектепке дейінгі жылдары болады. Балалар түрлі қызмет түрлері туралы отбасында, оқу орындарында жиі қарым-қатынасқа түсетін адамдардан біледі. Кәсіптер шеңберінің кеңеюі бастауыш мектепте ұлғаяды және Е.В.Паламарчук түйіндегендей, «осы кезеңде ерте кәсіптік бағдар беру өте оңтайлы» болып табылады. 7-10 жаста балалар мамандықты «беделді» не «беделді емес» деп бөлмейді, сондықтан олардың кәсіби қалауы орта мектеп жасындағы оқушыларға қарағанда едәуір кең болады. Сондықтан 1-сыныптан бастап баланың әр мамандықтың маңыздылығы туралы хабардарлығын қалыптастырып, жауапкершілікке және еңбекке деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу қажет [2, б.103].

Балалар есейген сайын болашақ мамандықты олардың даму кезеңдері мен қоршаған орта әсерінің динамикалық өзара әрекеттесуінде қарастырады. Таңдау бағыты көбінесе мәдениетке, жынысқа, мәртебеге, кәсіптің беделіне, болашақ мансаптық өсудегі кедергілер туралы идеяларға және т.б. байланысты болады, сонымен бірге болашақ жоспарларға өз күштеріне деген сенімдер, мақсаттылық, оқудағы тиімділік, мансаптық мақсаттарға жету ниеттерінің шынайылығы сынды жеке когнитивті процестер әсер етеді. Психология мен педагогикадағы көптеген зерттеу жұмыстары осы мәселелерді зерттеуге арналған. Және олардың басым көпшілігі Дж.Холландтың кәсіби артықшылықтар теориясына негізделген, оның мәні тұлғалық ерекшеліктері ұқсас адамдар сәйкесінше түрлі ситуацияларға да ұқсас жауап (реакция) береді, демек, тұлғаның кәсіби мансабының өсуі мен кәсіби жетістікке жетуі кәсіби орта типі мен тұлға типінің сәйкестігіне байланысты[3, б.54].

Зерттеу жұмысының мақсаты – жасөспірімдердің жеке тұлғалық қасиеттерінің кәсіби қызығушылықтары мен мамандық таңдау бағытына әсерін анықтау.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеудің мақсаттары мен міндеттеріне А.Е.Голомшток [4], Э.Ф.Зеер[1], В.А.Бодров [5], Е.А.Климов[6], О.Г.Филимонова [7], Р.Кеттелл[8] сияқты ресейлік және шетелдік педагогтар мен психологтардың еңбектеріне негізделген әдістемелер арқылы қол жеткізіледі.

Зерттеу жұмысында бір-бірін толықтыратын төмендегідей әдістемелер қолданылды:

1. Е.А.Климовтың «Дифференциалды-диагностикалық сауалнамасы» баланың «адам-табиғат», «адам-адам», «адам-техника», «адам-белгілер жүйесі», «адам-көркемдік образ», шкалалары бойынша құндылық бағдарларында көрсетілген кәсіп түрлеріне бейімділігін зерттеуге арналған бағдарларды зерттеуге негізделген.

«Адам-табиғат» бағдары – баланың табиғатқа, атап айтқанда, агрономия, генетика, бау-бақша, экология, ауыл шаруашылығы сияқты мамандықтарды таңдауға бейімділігін болжайды.

«Адам-адам» құндылықтар шкаласындағы тұлғаның кәсіби бағыттылығы – қарым-қатынасқа, айналадағы адамдарға көмектесуге, өзара түсіністік пен өзара әрекеттесуге деген ішкі қажеттілікті білдіреді. Әлеуметтік қызметкер, дәрігер, психолог, медбике, педагог, психолог сияқты мамандықтар осы қажеттіліктерді қанағаттандыруға көмектеседі.

«Адам-техника» жүйесі – өнертапқыштыққа, техникалық ғылымдарға, инженерлік мамандықтарға, оның ішінде адам мен оның мүмкіндіктерін өзгертуге бағытталған техникалық инженерияда (наномедицина, наноинженерия) бейімділікті анықтайды.

«Адам-белгілер жүйесі» – жасөспірімдерде ойлаудың анықтығын талап ететін ұйымдастырушылық қабілетпен және деректерді өңдеуге қатысты кәсіп түрлерімен байланысты.

«Адам-көркемдік образ» шкаласы – баланың көркемдік бейнелік қабілеттерін қанағаттандыратын мамандықтарға бағытталған.

Әрине, аталмыш әдістеме бойынша құндылық қалауларындағы абсолютті дәлдікті күтуге болмайды, десе тұлғаға сәйкестік жағынан мүмкін болатын кәсіби қызметтік салаларды кем дегенде ішінара сипаттауға мүмкіндік береді.

2. О.Г.Филимонованың «Қызығушылықтар картасы» әдістемесінің модификациясы А.Е.Голомшток, Е.А.Климова, О.П.Мешковская оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын анықтау мақсатында жасалған зерттеуде қолданылды. Оқушылардың шағын сыныптарын ескере отырып, біз респонденттерімізге дәстүрлі сауалнамаға сәйкес 29 тармақтан тұратын сұрақтардың толық тізімін емес, Шымкент қаласындағы жоғары оқу орындарында жастар арасында ең танымал мамандықтар мен кәсіби бағыттары бойынша 20 сұрақтан тұратын сауалнаманы ұсындық. Біздің зерттеуімізде студенттерге гуманитарлық, медициналық және техникалық мамандықтар бойынша: математика, физика, биология, медицина, фармацевтика, шет тілі, сахна өнері, құқық, тарих, бизнес, экономика, қаржы, тамақ өнеркәсібі, ақпараттық технологиялар, нанотехнология, графикалық дизайн, құрылыс, тау-кен өнеркәсібіне сияқты қызығушылықтарын бағалау ұсынылды.

3. Р.Кеттелдің жасөспірімдерге арналған тест-сауалнамасы (И.Я.Ясюковамен модификацияланған) жасөспірімдердің жеке тұлғалық қасиеттері мен кәсіби қызығушылықтары арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік береді.

Сауалнамаға сәйкес, тұлғаның негізі 16 қасиеттен тұрады деп болжанады, атап айтқанда: ізгілік, парасаттылық, эмоционалды тұрақтылық, үстемдік, өміршендік, ережелік санасы, әлеуметтік батылдық, сезімталдық, қырағылық, абстрактылық, құпиялылық, қорқыныш, өзгеруге дайын болу, өзіне деген сенімділік, перфекционизм, тәуелсіз шешім қабылдау қабілеті, мақсаткерлік, қарым-қатынасқа ашықтық, мейірімділік, ұжымға бейімделу, жауапкершілік сезімі.

Кеттелл тесті кәсіби өмірдегі жетістіктерге жеке тұлғалық қасиеттердің әсерін растауға мүмкіндік береді. Сондықтан жеке тұлғалық қасиеттер мен мамандық таңдауды үйлесімділігі өте маңызды. Кәсіби сипаттамаларды Neo-Pi-R моделінің авторлары Р.МакКрае мен П.Костаның бес негізгі параметрлеріне сәйкес бөлуге болады: нейротизм (N), экстраверсия (E), тәжірибеге ашықтық (O), ынтымақтастық (A), сана (C). Бұл факторлар мамандық таңдауда маңызды рөл атқарады. Мысалы, эмоционалды тұрақтылық мыналармен байланысты: сабырлылықпен, беріктікпен және осындай ерекшеліктері бар жасөспірімдер шыдамдылықты қажет ететін мамандықты таңдауы мүмкіндігі жоғары. Практикалық, физикалық белсенді жасөспірімдер әдетте өндірістік қызметке бейімделген техникалық мамандықтарды таңдайды. Ал басқа адамдарға деген сезімталдық, эмпатия мен қамқорлық қасиеттері мол жасөспірімдер дәрігерлер, әлеуметтік қызметкер, педагог және психолог сынды мамандықтарды таңдауға бейім болады. Ал эмоционалды және шығармашыл жасөспірімдер әдетте өнермен байланысты кәсіби іс-әрекет түрлеріне бейім болады.

Эксперимент барысында респонденттерге олардың интеллектуалды, эмоционалды-еріктік ерекшеліктерін, коммуникативті қасиеттері мен тұлғааралық өзара әрекеттесу ерекшеліктеріне байланысты сәйкес кәсіби бағыттылығын анықтайтын 100 сұрақ және 3 жауап нұсқасы ұсынылды.

Зерттеудің эмпирикалық базасын А.Асқаров атындағы №77 орта мектептің 10-11 сынып оқушылары (15-17 жас аралығындағы) құрады. Мектептегі оқу сыныптарының шағын екендігі ескеріле отырып, барлық 10 және 11 сынып оқушыларын қамтитын зерттеудің монографиялық түрі тандалды. Тексеру кезеңінде жалпы саны 105 адамнан сұхбат алынды, олардың барлығы сандық түрде қатысуға келісті: 78 қыз және 27 ұл бала.

Сауалнамаға қатысушыларға сауалнамаларды толтыру бойынша нұсқаулар таратылды. Сауалнамалармен жұмыс уақыты – 45 минут.

Зерттеу нәтижелеріне статистикалық талдау SPSS 20 бағдарламасы арқылы жүргізілді. Статистикалық талдауды өңдеуде Лайкерттің бағалау шкаласы қолданылды, оның көмегімен бес фактордың әрқайсысының көріну дәрежесін өлшеуге болады. Осы зерттеудегі Пирсонның корреляция коэффициентінің мәнділік деңгейлері – 0,01 немесе 0,05 аралығында қабылданды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Бұл зерттеудің проблемасын келесі сұрақ арқылы анықтауға болады: «Жасөспірімдік кезеңде мамандық таңдауға қандай жеке тұлғалық қасиеттер әсер етеді?». Зерттеудің негізгі мақсатына жету үшін алдымен жеке тұлғалық қасиеттер мен кәсіби қызығушылықтар арасындағы байланысты анықтау

қажет. Болашақ қызмет түрінің бағытын анықтауға негізделген «Дифференциалды-диагностикалық сауалнама» әдістемесінің нәтижелерін талдау, 10-11 сынып оқушыларының «адам-адам», «адам-табиғат», «адам-көркемдік бейне» салаларына артықшылық беретіндігін көрсетті. Ұлдар көбінесе «адам-табиғат» саласына, ал қыздар «адам-адам» саласына артықшылық беретіндігін байқатты.

Кәсіби бейімділікті зерттеу барысында оқушылардың 29%-ы (30 адам) 105-тен «адам-табиғат» саласын таңдаса, 19%-ы (20 оқушы) «адам-көркемдік образ» саласын таңдады. «Дифференциалды-диагностикалық сауалнама» әдістемесіне сәйкес, бірінші жағдайда жасөспірімдердің табиғатты зерттеу және осы саладағы практикалық жұмыс саласындағы қызығушылықтарының болашақ ұмтылысы туралы айтуға болады. Екінші жағдайда, нәтиже көркемдік бейімділік пен шығармашылық мамандықтарға деген қызығушылықты анықтай алады.

Оқушылардың 12%-ы (13 адам) «адам-техника» саласын таңдаса, ал 40%-ы «адам-адам» саласын таңдады (105-тен 42 респондент). Е.А.Климованың қорытындысына сәйкес, мұндай таңдау респонденттердің қарым-қатынасқа деген ұмтылысы мен адамдармен оңай байланысу мүмкіндігін көрсететінді. Сондай-ақ олар басқалардың мінез-құлқы мен өз мінез-құлқын талдауға, басқа адамдардың ниеті мен көңіл-күйін түсінуге қабілетті болып келеді. Алайда, кейбір психологтар «адам-адам» саласын таңдау мамандық таңдауда және кәсіби қызметтің қалыптасуында әлсіз бағытты көрсетеді деп санайды[9, б.20]. Ал біз мұндай тұжырымдарды сенімді деп санауға болмайды деп ойлаймыз. Себебі, балалар дәрігер, психолог, педагог не тарихшы мамандықтарына нақты бағытталған. Бұл тұжырымды «Қызығушылықтар картасы» әдістемесі бойынша жүргізілген қосымша тест нақтылайды.

«Қызығушылықтар картасы» әдістемесі «Сізге ұнай ма?», «Сіз қалайсыз ба?», «Сіз жақсы көресіз бе?» деген сұрақтарға оң немесе теріс жауап негізінде мамандықтардың әр бағыты бойынша сұрақтар жиынтығы ретінде құрылды. Қайта тексеру үшін әр сұраққа қосымша сұрақтар енгізілді. Мысалы, «Сізге химиялық зертханалық тәжірибелер ұнайды ма?» деген сұраққа қосымша сұрақ ретінде «Сіз химия пәнінен олимпиадаларға қатысқанды ұнатасыз ба?»; «Сіз театрға барғанды ұнатасыз ба?» деген сұраққа «Сіз суретші болғыңыз келе ме?»; немесе «Сіз дәрігерлер туралы кітаптар оқып, адам ағзасының құрылымы туралы ғылыми мақалаларды оқығанды ұнатасыз ба?» деген сұраққа «Сізге биология сабақтары ұнай ма?» және т.б. сынды қосымша сұрақтар ұсынылды.

Нәтижелерді талдау 10-11 сынып оқушыларының көпшілігінің (48 адам) медицина, психология, шет тілдері сияқты кәсіби қызмет салаларына бейімділігін анықтады. Осыған байланысты медициналық бағыттағы оқу орны таңдалды.

«Дифференциалды-диагностикалық сауалнама» әдістемесіне бойынша сұхбат алған жасөспірімдер арасында қызығушылықтар картасы тек сахна және бейнелеу өнері, биология, тарих, химия сияқты кәсіби қызығушылықтары бойынша жоғары көрсеткіштерін растады. Математикаға, ақпараттық технологияларға, физикаға қызығушылық аз көрсеткішті көрсетті.

Кеттелл тесті көрсеткендей, А.Асқаров атындағы №77 орта мектептің 10-11 сынып оқушыларының көпшілігі (67%) ерікті өзін-өзі бақылау және күнделікті тәртіпті ұтымды жоспарлау, психологиялық энергия, коммуникативтілік, белсенділік, жана жағдайларға бейімделу, қарым-қатынасқа ашықтық, дипломатия сияқты жеке тұлғалық

қасиеттері бойынша жоғары көрсеткіштерге ие болды. Осыдан оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері болашақ кәсіби бағдарлану мен қандай да бір мамандықты таңдауды ынталандырады деген қорытынды жасауға болады.

«Адам-техника» шкаласы мен нейротизм (N), экстраверсия (E), ашықтық (O), ынтымақтастық (A) және сана (C) ішіндегі мамандықтар арасында оң корреляция бар екендігі анықталды, олар $p < 0.01$ де мәнді болды және өзара байланысты.

Сондай-ақ, біз кәсіби-тұлғалық символдық жүйе арасында айтарлықтай жоғары корреляцияны таптық: нейротизм (N) $p < 0.01$ кезінде мәнді және экстраверсия (E) $p < 0,01$ деңгейіндегі мәнді болды. Ал ашықтық (O), ынтымақтастық (A) және саналылық/адалдық (C) $p < 0,05$ деңгейінде мәнді болды.

«Адам-адам» жүйесінде мамандық арасында оң корреляция экстраверсияның (E) деңгейінде $p < 0,05$ анықталды.

Зерттеу нәтижелерін талдау. Зерттеу нәтижелері кәсіби бағдарлау теориясына сәйкес Neo-Pi-R көмегімен өлшенген кәсіби қызығушылықтар және жеке қасиеттер мен Л.Холландтың кәсіби бағдарлану теориясы арасында оң және мәнді корреляция бар екенін көрсетті. Әлеуметтік реакция деңгейі жоғары оқушылар ынталандыруды және жоғары өнімділікті қажет етеді, топта жұмыс істеуге бейімділікті байқатты және адамдарға көмектесуге байланысты мамандықтарды таңдады. Мұндай мамандықтарға дәрігерлер, мұғалімдер, психологтар және әлеуметтік қызметкерлер жатады. Бұл кәсіптердегі жетістік экстраверттіліктің жеке сипаттамасымен байланысты. Экстраверттер әлеуметтік, талапшыл, белсенді және күш-қуатқа толы адамдар болып келеді. Оларды басқа адамдарға әсер ету және барлық жағдайларды ұйымдастыру, жұмысқа мотивация беру ниеті біріктіреді.

Осылайша, бұл зерттеу жұмысы барысында экстраверсия мен әлеуметтік-гуманитарлық мамандықтар арасындағы корреляция анықталды.

Басқа адамдармен тікелей байланыста болмайтын қызметте өздерінің шығармашылық күштерін іске асыратын мейірімді, жаңа идеяларға ашық балалар ақпараттық технологиялармен байланысты техникалық мамандықтарды немесе кәсіптерді таңдайды. Сондай-ақ, біз нейротизммен символдық ойлауға бейімділігі бар жасөспірімдердің жоғары корреляциясын таптық және бұл корреляция олардың әлеуметтік мазасыздық, ұялшақтық деңгейі жоғары қоғамда өздерін жайсыз сезінетінін көрсетті, олар көбінесе басқа адамдармен байланыста болуды қажет етпейтін мамандықты таңдайды.

Әдетте ішкі күйлері шиеленісті, сенімсіз, шыдамсыз болып келетін нейротизмнің жоғары көрсеткішін көрсеткен жасөспірімдер төзімді әрі сабырлы жасөспірімдерге қарама-қайшы тұрады. Нейротизмнің төмен мәнділігіндегі оқушылар жұмыс пен өз жұмыстарын сәтті орындауға көмектесетін заттарға шоғырланған. Бұл зерттеу эстетиканың, өзіндік ерекшеліктің, инновациялық секілді қасиеттердің жұмыс істеу дәлдігін ерекше қажет ететін кәсіптердің – «адам-техника» саласы бойынша мамандықтар тобымен байланысын көрсетті.

Жеке қасиет және кәсіби қызығушылық ретінде «адалдықпен» оң корреляция бізге осы зерттеу арқылы жеке қасиеттер мен кәсіби қызығушылық арасында байланыс бар деген қорытынды жасауға болатындығын көрсетеді. Жалпы, зерттелген оқушылар өршіл және мақсатқа жетуге бағытталған мақсаткер балалар. «Адам-техника» және «адам-

символдық жүйе» секілді мамандықтар мен жеке сипаттамалар арасындағы оң корреляция бізге заманауи технологиялардың жасөспірімдер өмірінде өте маңызды орын алатындығын байқатты. Бірақ басқа адамдармен қарым-қатынасты қажет ететін болашақ мамандықтарға бағытталған жасөспірімдер зерттелінушілердің басым бөлігін құрайды.

Қорытынды. А.Асқаров атындағы №77 орта мектептің 10-11 сынып оқушыларының жеке тұлғалық қасиеттерін үш әдіс бойынша зерттеу мамандықтың белгілі бір түрлеріне бейімділікті анықтау мақсатында жасөспірім мектеп оқушыларының кәсіби бағыты мен олардың жеке тұлғалық ерекшеліктері мен мүмкіндіктері арасындағы күрделі байланысты анықтады.

Ғылыми зерттеулердің салыстырмалы талдауы мектептерде кәсіби бағдар беру жұмысын ұйымдастыру мен жүргізуде бірыңғай талаптарды жасау мәселесі мұғалімдердің, психологтардың қызығушылығын тудырып отыр. Бұл процестің осы бағыттағы тәжірибесі бірқатар ғылыми жұмыстарда ұсынылған шет елдердің үлгісі бойынша әдістемелік қамтамасыз етумен және мемлекеттік реттеумен қатар жүруі өте маңызды[10;11]. С.Н.Чистякова атап өткендей, «жастардың өзін-өзі анықтауы сияқты маңызды мемлекеттік міндет – үздіксіз білім беру жүйесінде үлкен басымдыққа ие болуы керек» [17, б.56]. Бірақ бүгінде оқушыларды кәсіби бағдар беру жұмысының бірыңғай талаптары болмағандықтан, әр мектеп дәстүрлі және инновациялық формаларды түрлі бағытта өз бетінше таңдауға мәжбүр.

Көбінесе оқушыларға кәсіп таңдауда вакансия жәрмеңкелері, кәсіпорындарға экскурсиялар, мамандарды шақырумен мамандықтар туралы лекциялар, жоғары оқу орындарында ашық есік күндеріне бару, жеке кәсіптік кеңес беру, тұлғаның кәсіби бағытын психологиялық диагностикалау және т.б. сияқты қалыптасқан дәстүрлі шаблондармен жүзеге асырылады[13;14]. Ал бұл бағыттағы замауи инновациялық әдістерге: психологиялық тренингтер, кәсіби бағдарлаушы тренингтер, мектептер мен колледждер контингенті үшін квест түріндегі кәсіби сынамалар, арт-терапевтік технологиялар, фирмалар мен бизнес-инкубаторлар; мектеп оқушыларын кәсіптік оқыту бағдарламалары және т.б. кіреді[15, б.60].

Әдістемелік әзірлемелер мен басқарудың практикалық әдістерін қолдану кәсіптік бағдар беру қызметі мұндай жұмыстың сапасы мен тиімділігін едәуір арттыра алады. Зерттеу нәтижелеріне байланысты тұлғаның жеке қасиеттері мен кәсіби бағдар арасындағы байланысты анықтау – жасөспірімдердің сәйкес кәсіби бағдарлану мәселесінің оңтайлы шешілуіне оң ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Zeer E.F. Мамандықтар психологиясы. М.: Академия, 2004.325 б.
2. Palamarchuk E.V. Бастауыш мектепте мансаптық бағдарлау // ғылым және білім беру бюллетені. 2021. № 12-1 (115). С. 102-106.
3. Сетык А.Д. Джон Левис Голландияның кәсіптер мен мансап психологиясына қосқан үлесі (әйгілі ғалымның туғанының 90 жылдығында) // Оңтүстік ресейлік әлеуметтік ғылымдар журналы. 2009. № 4. С. 54-67.
4. Голомсток А.Е. Мамандықты таңдау және студенттің жеке басын тәрбиелеу. М.: Наука, 1999.250 б.

5. Бодров В.А. Кәсіби жарамдылық психологиясы. М.: Перине, 2001. 511 б.
6. Климов Е.А. Кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу психологиясы. Ростов Н / Д: Феникс, 1996. 509 б.
7. Салмина Н.Г., Филимонова О.Г. Жас студент дамуының психологиялық диагнозы. М.: МГРПУ, 2006. 210 б.
8. Кадневский В., қабір О., Ширшова Т. Т., Дж. Кеттеланың рөлі Сынақтардың ғылыми әдісін қалыптастыру және дамытудағы рөлі // педагогикалық өлшеулер. 2013. № 4. С. 45-52.
9. Йурьева Ю.Д. Е.А. Әдістемеге сәйкес мектеп оқушылары мен студенттердің белгілі бір түріне бейімделулер жүргізу. Климова // Оқу процесі. 2019. № 5. С. 19-26.
10. Дианина Е.В. Студенттердің кәсіби бағдарларын басқарудың ресейлік және шетелдік жүйелері: салыстырмалы талдау // социодинамика. 2017. № 3. С. 10-17.
11. Толстогузов Т.Н. Шетелдегі мансаптық бағдарлау тәжірибесі // Білім және ғылым. 2015. № 1.00. 151-165.
12. Чистякова С.Н. Қазіргі жағдайда студенттердің кәсіби өзін-өзі қорғау проблемасының өзектілігі // кәсіби білім және еңбек нарығы. 2018. №. 1. 54-60.
13. Зверева О.А. Кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша жоғары сынып оқушыларына әлеуметтік-педагогикалық көмек // Самара университетінің жас ғалымдар мен мамандардың хабаршысы, 2020 ж., 2020. № 1. П. 232-237.
14. Плотникова Е.Е., Настрова Н.В. Жоғары сынып оқушыларының кәсіптік бағдарлауының әлеуметтік-педагогикалық шарттары // Минино университетінің хабаршысы. 2017. № 2. [Электронды ресурс]. URL мекен-жайы: <https://vestnik.mininiver.ru/jour/artical/article/view/347> (кіру күні 02.02.2023).
15. Андреева А.А., Мангер Т.А. Үздіксіз білім беруде қолданылатын инновациялық мамандық бойынша іс-шаралар: жұмыс тәжірибесінен // Еділ педагогикалық іздеу (ғылыми журнал). 2020. № 4 (34). С. 60-66.

References

1. Zeer Je.F. Psihologija professij. M.: Akademija, 2004. 325 s.
2. Palamarchuk E.V. Proforientacija v nachal'noj shkole // Vestnik nauki i obrazovanii. 2021. № 12–1(115). S. 102–106.
3. Sedyh A.D. Vklad Dzhona L'juisa Hollanda v psihologiju professij i kar'ery (k 90-letiju so dnja rozhdenija izvestnogo uchjonogo) // Juzhno-rossijskij zhurnal social'nyh nauk. 2009. № 4. S. 54–67.
4. Golomshtok A.E. Vybor professii i vospitanie lichnosti shkol'nika. M.: Nauka, 1999. 250 s.
5. Bodrov V.A. Psihologija professional'noj prigodnosti. M.: PER SJe, 2001. 511 s.
6. Klimov E.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija. Rostov n/D: Feniks, 1996. 509 s.
7. Salmina N.G., Filimonova O.G. Psihologicheskaja diagnostika razvitija mladshogo shkol'nika. M.: МГРПУ, 2006. 210 s.
8. Kadnevskij V., Mogil' O., Shirshova T. Rol' Dzh. Kettela v stanovlenii i razvitii nauchnogo metoda testov // Pedagogicheskie izmerenija. 2013. № 4. S. 45–52.
9. Jur'eva Ju.D. Issledovanie sklonnostej k opredelennomu tipu professij shkol'nikov i studentov po metodike E.A. Klimova // Obrazovatel'nyj process. 2019. № 5. S. 19–26.

«ОҚМПУ ХАБАРШЫСЫ - ВЕСТНИК ЮКГПУ», № 4 (34), 2022 ж.

10. Dianina E.V. Rossijskaja i zarubezhnye sistemy upravlenija professional'noj orientaciej uchashhejsja molodezhi: sravnitel'nyj analiz // Sociodinamika. 2017. № 3. S. 10–17.
11. Tolstoguzov S.N. Opyt proforientacionnoj raboty za rubezhom // Obrazovanie i nauka. 2015. № 1. S. 151–165.
12. Chistjakova S.N. Aktual'nost' problemy professional'nogo samoopredelenija obuchajushhihsja v sovremennyh uslovijah // Professional'noe obrazovanie i rynek truda. 2018. № 1. S. 54–60
13. Zvereva O.A. Social'no-pedagogicheskaja pomoshh' starsheklassnikam v professional'nom samoopredelenii // Vestnik molodyh uchjonyh i specialistov Samarskogo universiteta, 2020. № 1. S. 232–237.
14. Plotnikova E.E., Bystrova N.V. Social'no-pedagogicheskie uslovija professional'noj orientacii starsheklassnikov // Vestnik Mininskogo universiteta. 2017. №2. [Elektronnyj resurs]. URL: <https://vestnik.mininuniver.ru/jour/article/view/347> (data dostupa 21.02.2023).
15. Andreeva A.A., Manger T.A. Innovacionnye proforientacionnye aktivnosti, ispol'zuemye v nepreryvnom obrazovanii: iz opyta raboty // Povolzhskij pedagogicheskij poisk (nauchnyj zhurnal). 2020. № 4(34). S. 60–66.

The study of the influence of personal qualities of adolescents on the direction of choice of professional activity

PARIMBA G.G.- teacher, South Kazakhstan State Pedagogical University,

Shymkent, Kazakhstan, e-mail.ru: gulzhanat.parimbay@bk.ru, ORCID: 0000-0002-8875-8371

KERIMBAEVA R.K. - c.p.s., professor, Taraz Regional University named after M.H.Dulati

Taraz, Kazakhstan, risti1971@mail.ru, ORCID: 0000-0003-0430-1831

BAYМАКHOVA A.SH. - teacher, South Kazakhstan State Pedagogical University,

Shymkent, Kazakhstan, e-mail.ru: aknur.bajmaxova@mail.ru, ORCID: 0000-0001-7708-0465

Annotation. *New standards of school education that meet the requirements of modern times require teaching teams to maximize the work on the professional orientation of students. The right professional choice for any person is of paramount importance for personal development and social activity. But it is formed only if the personality is directly consistent with personal qualities, characteristics, abilities and interests and has a corresponding harmony with goals. In the formation of personal qualities of a teenager, the adolescent period is especially important, full of incessant psychophysiological processes in whose life significant changes are taking place. This is due to the fact that adolescents in this age period, in addition to physiological changes, also undergo the development of emotional and social abilities. During this age period, students spend a lot of time thinking deeply about who they want to be. The choice of profession is influenced by various factors, but the most important of them are the personal qualities and character of any person. The purpose of the research work is to establish the relationship between the professional interests of adolescents and their personal characteristics. As research methods of research work, the methods of questioning, questioning of students according to the «Differential diagnostic Questionnaire», «Map of interest» and the test questionnaire for adolescents by R.Kettell were used. In the course of an empirical study, the personal qualities of students of secondary school №77 named after A.Askarov, which affect the trajectory of*

future professional activity, concludes that there is a need for in-depth study of the personal characteristics of school students in order to determine the direction of future professional activity and help in choosing a profession. The practical value of the research lies in the possibility of using its results by school teachers, psychologists, representatives of school education management to determine the personal qualities of students contributing to the choice of a future profession.

Keywords: *adolescents; professional diagnostics; professional self-determination; professional orientation; personal qualities; professional interest; neuroticism; introversion; extroversion; evaluation scales.*

Исследование влияния личностных качеств подростков на направление выбора профессиональной деятельности

ПАРИМБАЙ Г.Ф. - преподаватель, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент/Казахстан, ORCID: 0000-0002-8875-8371
e-mail: gulzhanat.parymbay@bk.ru

КЕРИМБАЕВА Р.Қ. - к.п.н., профессор, Таразский региональный университет им. М.Х.Дулати, Тараз/Казахстан, ORCID: 0000-0003-0430-1831
e-mail: risti1971@mail.ru,

БАЙМАХОВА А.Ш. - преподаватель, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент/Казахстан, ORCID: 0000-0001-7708-0465,
e-mail: aknur.bajmaxova@mail.ru,

Аннотация. *Новые стандарты школьного образования, отвечающие требованиям нового времени, требуют от педагогических коллективов максимального усиления работы по профессиональной ориентации учащихся. Правильный профессиональный выбор для любого человека имеет первостепенное значение для личностного развития и социальной активности. Но она формируется только в том случае, если непосредственно личность согласована с личностными качествами, особенностями, способностями и интересами и имеет соответствующую гармонию с целями. В формировании личностных качеств подростка особенно важен подростковый период, полный непрекращающихся психофизиологических процессов, в жизни которых происходят существенные изменения. Это связано с тем, что подростки в данный возрастной период помимо физиологических изменений проходят и развитие эмоциональных и социальных способностей. В этот возрастной период учащиеся проводят много времени, глубоко задумываясь о том, кем они хотят быть. На выбор профессии влияют различные факторы, но наиболее важными из них являются личностные качества и характер любого человека. Целью исследовательской работы является установление взаимосвязи между профессиональными интересами подростков и их личностными характеристиками. В качестве методов исследования исследовательской работы были использованы методы анкетирования, анкетирования учащихся по «Дифференциально-диагностическому опроснику», «Карте интереса» и тест-опроснику для подростков Р.Кеттелла. В ходе эмпирического исследования выявляются личностные качества учащихся средней школы №77 им. А.Аскарова, которые влияют на траекторию будущей профессиональной деятельности, делается вывод о необходимости углубленного изучения личностных особенностей учащихся школы с целью определения направления будущей профессиональной деятельности и помощи в выборе профессии. Практическая ценность исследования заключается в возможности использования его результатов учителями школы, психологами, представителями управления школьным образованием для определения личностных качеств учащихся, способствующих выбору будущей профессии.*

Ключевые слова: подростки; профессиональная диагностика; профессиональное самоопределение; профессиональная ориентация; личностные качества; профессиональный интерес; невротизм; интроверсия; экстраверсия; шкалы оценок.

ӨОЖ:351.5
ҒТА МР 14.35.07

<https://vestnik.oqmpu.kz/kk>

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ- ТАҚЫРЫПТЫ МЕҢГЕРТУ АМАЛДАРЫНЫҢ БІРІ

МОЛДАБЕК Қ - Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент/Қазақстан, ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-3251-8819>, e-mail: kulakhmet.moldabek@mail.ru

КЕНЖЕБЕКОВА Р.И. - Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент/ Қазақстан ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5768-0324>, e-mail: rabiga.0561@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада ақпараттық технология- тақырыпты меңгерту амалдарының бірі негізінде қарастырылған. Оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын енгізудің мақсаты меңгерту амалдарының толыққанды амалдарының бірі негізінде дайындау, оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту. Оларды қолдану білім беру қызметтерін ұсыну технологиясын өзгертуге, сабақты көрнекі және қызықты етуге, сабақтарда мұғалімдердің белсенділігін қамтамасыз етуге, саралау мен дараландыруды жүзеге асыруға ықпал етеді. Ақпараттық технологияны пайдалана оқыту арнайы немесе жалпы дарындылықты меңгерту амалдары тиянақты қалыптастырады. Осының барлығы меңгерту амалдарының бірі негізінде мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныпта қазақ тілі сабақтарын оқытуда ақпараттық технологияларды меңгерту амалдарының бірі негізінде оқушыларға сапалы жаңа деңгейде оқыту үшін таусылмайтын мүмкіндіктер беретіндігіне байланысты. Ақпараттық технология оқушылардың жеке басын дамытуға және олардың қабілеттерін жүзеге асыруға кең мүмкіндіктер береді.

Тірек сөздер: ақпарат, технология, бастауыш мектеп, меңгерту, амалдар.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Ж.Тоқаевтың Халыққа Жолдауында айтқанын жан-жақты жетілген сауаты мен көзқарасы, дүниетанымы қазақстандық патриотизммен рухтанып қалыптасқан ұрпақ қана ұлттық қағидастарымызды, құндылықтарымызды, салтымыз бен дәстүрімізді, әдет-ғұрпымызды көзінің қарашығындай сақтап, одан әрі дамытары сөзсіз. Сондықтан басты үміт жаңа және прогрессивті барлық нәрсеге ашық ұрпақты тәрбиелеуге қабілетті мұғалімдерге жүктеледі», - деп өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі негізгі идеяны атап өтті [1].

Білім беру тұжырымдамасында көрсетілгендей тал бесіктен басталатын сауаттылықты бастауыш мектепте одан әрі толықтыру, кеңейте түсу ауадай қажет. Бұған қол жеткізудің бір амалы- бастауыш мектепте қазақ тілін ақпараттық - технологиямен оқытуда тіл дамыту.